

znanj je nemara laže razumeti Severjeve zadnje mesece, ko se je neizprosno zvest svoji viziji gledališča raje opredelil za pot samotnega viharnika in učitelja prihajajočih igralskih rodov. Ali je bil v tem svojevrstnem uporništvu edinosmiselni glasnik te svoje vere in vizije ali njena žrtev — to je seveda vprašanje, ki ga bo razmotal in mu pomen ovrednotil čas. Toda če si bo čas, ta hudi in bolj ko ljudje in še bolj ko sočasniki pravični razsodnik, izdelal tako ali tako sodbo o teh zadnjih, trpkih trenutkih Staneta Severja, ki se je poslovil kot mnogi veliki igralci tako rekoč sredi svoje predstave — tiho, nanagloma in še vse preveč poln zenitne stvariteljske moči, da bi že moral na večno pot — če bo torej čas sodil tako ali tako, nečesa zanesljivo ne bo mogel prezreti: v enega izmed stebrov slovenske gledališke omike, ki nosijo imena Borštnika, Verovška, Skrbniška, Levarja, Marije Vere, Lipaha, Nablocke, Cesarja, Stupice in drugih — bo vklesano tudi ime Staneta Severja.

Tako smo navzlic slovesu od velikega umetnika prišli iz perfekta, ki nam ga je vsilila resnica smrti, v futur. In tudi v prezent: tistim, ki smo imeli srečo in čast doživeti Severjeve igralske mojstrovine, so se zasidrale v živ, zmerom sedanjji spomin. Sila tega spomina pa je neizbrisna.

V Ljubljani, 19. decembra 1970.

Problemi slovenske družbe

Janko Jeri

DRUGIČ NA TEMO — ODPRTOST Z ODKRITOSTJO

*Jezik prijateljstva niso
besede, marveč dejanja.
(Henry David Thoreau)*

Namenoma sem se odločil za enak naslov kakor pri zapisu pred tremi leti,* saj gre za prisiljeno oživljanje istega vprašanja z enakimi metodami in istimi nameni. Naj tudi tokrat pričnem ta razglabljanja z vsebinsko ilustrativno asociacijo iz preteklosti: pogajanja za sklenitev rapalske pogodbe (prav nedavno je minulo pet desetletij od tega dogodka) so potekala v neprijetnem, napetem ozračju. »Jugoslovani so se dolgo upirali mojim zahtevam,« kakor jih opisuje sopodpisnik tega oktroiranega dogovora Carlo Sforza, »težko jim je bilo odstopiti pol milijona Slovencev in Hrvatov, čeravno sem jim govoril, da nismo mi krivi, ker so se znašli na naši strani Alp. Z naše strani (poročilo takratnemu italijanskemu ministrskemu predsedniku G. Giolittiju) so bile storjene jasne, čeprav diskretne aluzije na notranji in zunanji položaj, ki nas ne le obvezuje, ampak nam tudi omogoča, da v primeru neuspeha

* Sodobnost, št. 4, 1967.

razgovorov rešimo vprašanje z lastnimi sredstvi.« Podrobneje je to aluzijo razložil Sforza italijanskemu časnikarju U. Ojettiju, ko mu je leto dni kasneje pripovedoval o okoliščinah podpisa rapalske pogodbe (12. novembra 1920). »Če jugoslovanski delegati ne privolijo v italijanske zahteve,« tako je pritiskal na jugoslovanske predstavnike Sforza, »je to znamenje, da se boje odpora doma in da ne verjamejo v trdnost svoje države. In to nas bo utrjevalo v nalogi, ki si jo lahko jutri odkrito zadamo: da vas razbijemo. Ali veste, koliko milijonov je naš vrhovni štab porabil na Hrvaškem proti vaši enotnosti? Toliko in toliko. Toda mi v vladi smo prepričani, da bi to nadaljeval. Zdaj pa bomo mi v vladi povzeli vse niti tega dela in bomo v to svrhu porabili milijone, kolikor bo pač treba. In v šestih mesecih boste videli, kaj bomo umeli storiti. šele takrat vas bodo izžvižgali. Trumbič,« kakor pravi Sforza, »je imel vse solzne oči in se kasno ponoči vdal.«**

Te poučljive epizode iz nastanka rapalskega diktata nisem navedel le zavoljo makijavelistično-izsiljevanih diplomatskih »prijemov« C. Sforze (ki se je sicer sam rad prikazoval kot »velik prijatelj« Jugoslavije), marveč tudi, da bi nekoliko bolj apostrofiral razsežnost (korenine) »diskretnih aluzij« o notranji krhkosti, sprtosti jugoslovanskih narodov in o pogledih takratnih italijanskih meščanskih politikov (par excellence) na te pojave. Ne maram sicer poenostavljenih zgodovinskih paralelizmov, vendarle pa je zanimivo, da so ob nedavno odpovedanem uradnem obisku našega predsednika v Italiji tudi nekateri serioznejši italijanski časniki dokaj gostobesedno in bolj ali manj direktno razpredali »dileme« o nekakšnih naših hudih, »zgodovinsko podedovanih« notranjih, mednacionalnih, medrepubliških in ne vem še kakšnih konfliktih. Naša sedanja prizadevanja, da bi izoblikovali (če to tako poenostavimo) modernejšo, učinkovitejšo federativno konstrukcijo medsebojne povezanosti, so skušali prikazovati kot dokaz »alarmantnega notranjega položaja« (tržaški *Il Piccolo* 16. decembra 1970), medtem ko je bil beneški *Il Gazzettino* še bolj črnogled, saj je neki F. Venturini celo prerokoval, da je jugoslovanska federacija ‚smodnišnica‘, ki bi utegnila eksplodirati od trenutka do trenutka« (. . . Federazione jugoslava rappresenta per l'intera area danubiano-balcanica, e non solo per essa, una polveriera che potrebbe esplodere da un momento all'altro). Videmski *Messaggero veneto* pa (10. decembra 1970) govori o izbruhu »starih narodnostnih nasprotjih« (antichi contrasti nazionali).

Zaradi nepristranosti moram dodati, da smo tudi v omenjenih časnikih minula leta o podobnih vprašanjih brali bolj razsodna vrednotenja drugih avtorjev, vendar pa bi želel gospoda Venturinija le nekoliko pomiriti. Sicer bi moral sam vedeti (vendar dvomim o tem), da so jugoslovanski narodi vkljub temu, da so jim tudi fašistični agresorji (1941) zabodli nož v hrbet, premagali nemške in italijanske okupatorje, da so počistili z domačimi kvizlingi, ki so sčevali k bratomornemu izničenju, ter da so se naposled tri leta po koncu zadnjega svetovnega spopada (vkljub vsem težavam pri obnavljanju porušene dežele) pogumno in tudi uspešno uprli Stalinovemu hegemonizmu, če se omejimo le na najpomembnejše mejnike, dejstva iz komaj minule zgodovine. Torej je pač odveč kakršna koli »bojazen«, da ne bi umeli uspešno in perspektivno razvozlati problemov v lastni hiši na način,

** Pričevanja C. Sforze je povzeto po njegovi knjigi »Neimari savremene Evrope« (Beograd 1933) in spominih Uga Ojettija, *I taccuini 1914—1943* (Firenze 1954).

ki bo demokratično in samoupravljalno široko utrdil našo »federativno homogenost« in seveda tudi našo ozemeljsko nedotakljivost!

Te pogostokrat zelo prozorne špekulacije z našimi »notranjimi težavami« je spremljala še svojevrstna politična filozofija o nekakšni vse večji »mednarodni osamljenosti« naše države, kar naj bi vse sodilo med razloge, da je prišlo do odložitve obiska. Kdo je vse duhovni oče teh in sorodnih tez, je težko za sedaj povsem zanesljivo ugotoviti, vendar imajo pri tem osrednji delež (ne glede na vzporedno strankarsko manevriranje v demokristjanskih vrstah) desničarsko ekstremistični krogi in njihovi »begunski« zavezniki, ki so izkoristili »novo ozadje«, da bi vnovič (kot že tolikokrat v minulih letih) načeli vprašanje nekdanje cone B STO, ki je danes integralni del slovenske oziroma hrvaške republike. Revizionistična podtikanja teh krogov sicer nimajo stvarnejšega odziva v italijanski javnosti, vendar je treba, kakor sem že večkrat opozoril, zdaj, pa tudi v prihodnje, računati s subverzivnimi naklepi teh organizacij, še posebej zavoljo zvez, ki jih imajo nekateri njihovi eksponenti z veljavnejšimi posamezniki (strujami) v sedanjih vodilnih političnih, državnih in drugih krogih.

Lani decembra se je pravzaprav zgodilo isto kot januarja leta 1967, ko je podobna begunska spletko okoli »cone B« pretrgala že skoraj uspešno končana jugoslovansko-italijanska trgovinska pogajanja. Tudi tokrat se je »igra« ponovila na povsem isti način: najprej je, če se omejim na najnovejši razplet, Sardos-Albertini v tržaškem Lions klubu obujal fikcije o nekakšni »neugasli italijanski vrhovnosti« nad bivšo cono B, čemur so sledile intervencije pri najvišjih političnih krogih (sestanek Bologne s političnim sekretarjem demokristjanske stranke Forlanijem), pa interpelacije (fašistični poslanci in demokristjan Bologna) ter naposled odgovor (5. decembra 1970) zunanjega ministra A. Mora, da se Italija ne bo odrekla svojim »legitimnim interesom«. Dodam naj še, da je italijanska stran tri dni pred obiskom enostransko spremenila dnevni red razgovorov in izločila tudi tista vprašanja, ki jih je prej sama predlagala, če sploh ne omenjam izhodiščnega dejstva, da je prišlo tudi do prvih diplomatskih sondiranj na rimsko pobudo.

Glede vprašanja »suverenosti« pa nimam kaj dodati k tistemu, kar sem zapisal že prvič: med drugim, da je bilo pred šestnajstimi leti bistvo spornega vprašanja usoda, državna pripadnost mesta Trsta, da je sporazum leta 1954 modificiral takratno mejno črto v naš prid in da to (poleg drugega) ni bila zgolj potrditev dotedanjega statusa quo, da so tri zahodne velesile s posebno izjavo izrecno opozorile, da odslej naprej »ne bodo podpirale težnje nobene izmed neposredno prizadetih strani glede ozemlja, ki je pod suverenostjo ali upravo Italije ali Jugoslavije«. Skratka, da ima naša država, če se omejim na ta vidik, pravno, in sicer glede nekdanje cone B docela enakovredno legitimacijo, kot jo ima italijanska stran glede Trsta, oziroma cone A STO. Sicer pa je minister (socialni demokrat) Matteotti (13. decembra 1970) med drugim menil, da ni mogoče načenjati vprašanja meja po sistemizaciji, ki so jo dosegli leta 1954. Načelnik oddelka za mednarodna vprašanja pri italijanski socialistični stranki De Pascalis pa je sodil (11. decembra), »da londonski Memorandum predstavlja okvir, v katerem je treba v prihodnje pogumno določiti odnose med obema državama«.

Kakšen zares paradoksalen anahronizem, da skuša peščica nacionalistično notorično obremenjenih ljudi v osrčju Srednje Evrope revizionistično načenjati mejna vprašanja, ko se danes v Evropi domala vsi strinjajo, da je

sedanja dokončnost evropskih meja in razmejitev *conditio sine qua non* za evropsko varnost in sožitje sploh. Ne bom kmalu pozabil prizora, ko je sedANJI zahodnonemški kancler Brandt pokleknil na grob nacističnih žrtev varšavske vstaje in ko je po podpisu poljsko-nemškega sporazuma svojim nemškim rojakom preprosto in naravnost povedal, da je priznanje meje na Odri in Nisi tista najmanjša cena, ki jo morajo plačati za spravo s prvo žrtvijo nacistične agresije — poljskemu narodu. »Ko pa se podoben problem zastavlja v naši deželi,« je zapisal demokristjanski tednik *Politica*, »podoben po vsebini, a zelo zmanjšan po ozemeljski razsežnosti in številu prebivalstva, tedaj pozabim na nasvete, ki smo jih dajali Nemcem, in govorimo, da se ne mislimo odpovedati ‚legitimnim nacionalnim interesom‘.«

Tednik »*Politica*« je glasilo levega krila demokristjanske stranke, kar pomeni, da so tudi v tako imenovani večinski stranki mnenja o umestnosti Morove akcije (izjave) močno deljena. Če k temu prištejemo še negativne sodbe socialnih demokratov, republikancev in socialistov, interpelacije komunistov, je pač upravičen sklep, da se večina italijanske kvalificirane politične javnosti ne strinja z »odpiranjem« že zdavnaj rešenih ozemeljskih vprašanj. »Gre za to,« kakor je zapisal omenjeni časnik, »da sprejmemo dejansko stanje, ki ga je velikanska večina ljudstva že sprejela.« Še eno pozitivno prvino je namreč vsekakor vredno zabeležiti: fašistično-skvadristično razbijanje v Trstu (8. decembra) ni sprožilo pričakovanega »nacionalističnega plazu«, celo kamenčka ne. Nasprotno pa je plebiscitarna manifestacija (14. decembra na pobudo mladinskih organizacij), s katero so soglašale vse politične sile od komunistov do demokristjanov, skupaj s sindikalnimi, rezistenčnimi, kulturnimi in drugimi organizacijami, nedvoumno izpovedala, da je sodobni Trst (obmejni predeli) za nepreklicen prelom s fašizmom in njegovo miselnostjo, za obračun z nacionalistično dediščino preteklosti; poudarila je nujnost demokratičnega sodelovanja s someščani slovenske narodnosti in se izrekla za ustvarjalno mejno sožitje, »za mejo, ki, ne deli«.

Ozemeljski revizionizem in širokosrčno »odprta meja« pa sta pojma, ki se medsebojno izključujeta.

Gorazd Kušej

Zapoznel zapisek po uradni koroški proslavi petdesetletnice plebiscita

Dom mojega očeta stoji dober streljaj od državne meje, v Libučah pri Pliberku. Še otrok sem med prvo svetovno vojno hodil tjakaj na počitnice. Vsi na vasi, majhni in veliki, smo govorili med seboj »po svovenje«. Čeprav smo vedeli drug za drugega, ali prihajamo iz zavedne slovenske domačije ali ne, kar je pomenilo lestvico od zavestne ponotranjene slovenske nacionalne opredeljenosti prek različnih sto-

penj manjše ali večje nacionalne mlačnosti do nemčurstva, smo se vendarle šteli za enotno, po svojem bistvu istovetno skupnost, saj nas je povezoval isti materni jezik, ki nam je oblikoval enakovrsten duhovni, razumski in čustveni svet in razvijal v slehernem izmed nas njegoovo osebnost ter ji bil